

Özel Eğitimde Serbest Zaman Becerileri ile İlgili Yapılan Çalışmaların Genel Eğilimleri

Arş. Gör. Nesime Kübra TERZİOĞLU*

Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gölköy / Bolu / Türkiye,
kubrakeskin@ibu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2041-5049

Dr. Öğr. Üyesi Müzeyyen ELDENİZ-ÇETİN

Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Gölköy / Bolu / Türkiye,
meldeniz1@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-9231-7344

Öz

Araştırmanın amacı özel eğitimde serbest zaman becerileri ile ilgili 2000-2017 yılları arasında yapılmış olan çalışmaların içerik ve yönetsel eğilimlerini belirlemektir. Araştırma konusu ve amacı nedeniyle bu çalışmada doküman incelemesi metodu kullanılmıştır. Araştırma sürecinde ulaşılan dokümanlar internet aracılığı ile elektronik bir formatta elde edilmiştir. Mevcut çalışmada dokümanlara ulaşmak amacı ile Google Akademik arama motoru, Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) Ulusal Tez Merkezi internet sitesi ve Abant İzzet Baysal Üniversitesi Kütüphanesi abone veri tabanları kullanılmıştır. Bu veri tabanlarına “boş zaman”, “serbest zaman”, “rekreasyon” gibi anahtar kelimeler kullanılarak dokümanlara ulaşabilmek için taramalar yapılmıştır. İnceleme sonucunda tam metnine ulaşılmayan, kullanım izni olmayan ve 2000 yılından önce yayınlanan çalışmalar mevcut çalışmaya dâhil edilmemiştir. Ay-

* Sorumlu Yazar. Tel: +90 374 254 10 00

rica hem tezi hem de tezden üretilen makalesi olan araştırmalardan yalnızca biri değerlendirilmeye alınmıştır. Çalışmalar betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Araştırma kapsamında toplanan veriler her bir araştırma sorusuna karşılık gelecek şekilde verilerin frekansları hesaplanmıştır. Elde edilen veriler tablolar ve grafikler ile sunularak yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Serbest zaman; Serbest zaman aktiviteleri; Rekreasyon; Özel eğitim; Döküman incelemesi.

General Trends of Studies on Leisure Time Skills in Special Education

Abstract

Aim of this study is to identify the contents and methodological tendencies of studies related to leisure time activity skills, conducted between 2000-2017. Because of its context and purpose, document review method is used in this study. The documents have been accessed in electronic form through internet. In order to access the documents, Google Scholar search engine, website of Higher Education Council (YOK) National Thesis Center and Abant İzzet Baysal University Library database have been used. By entering key words; such as “free time”, “leisure time” and “recreation”, documents have been scanned and reviewed. During the review process, studies written before 2000 and are prohibited to use or whose full text is not provided have not been included in the study. Also, only one of the researches, which is in thesis form and an article based on that thesis, has been included. At the end of this limitation, a total of 42 studies have been included in the research. The studies have been analyzed through descriptive analysis method. Data gathered during the study was calculated the frequency of the data correspondingly to each research question. The obtained data are presented and interpreted in tables and graphs.

Keywords: Leisure time; Leisure time activities; Recreation; Special education; Document review.

Extended Summary

Purpose

Aim of this study is to identify the contents and methodological tendencies of studies related to leisure time activity skills, conducted between 2000-

2017. For this purpose, the following questions are sought for answers: (1) In which journals have the studies on leisure time activity skills in special education been published? (2) What is the division of studies on leisure time activity skills in special education, according to years? (3) What are the common research methods used in the studies on leisure time activity skills in special education? (4) What is the division of sampling levels and their sizes of studies on leisure time activity skills in special education? (5) What are the common data analysis methods used in the studies on leisure time activity skills in special education?

Method

Because of its context and purpose, document review method is used in this study. The documents have been accessed in electronic form through internet. To access the documents, Google Scholar search engine, website of Higher Education Council (YOK) National Thesis Center and Abant İzzet Baysal University Library database have been used. By entering key words; such as “free time”, “leisure time” and “recreation”, documents have been scanned and reviewed. As a result, a total of 84 studies conducted in Turkey and abroad have been accessed. Acquired studies have been reviewed by the researchers. During the review process, studies written before 2000 and are prohibited to use or whose full text is not provided have not been included in the study. Also, only one of the researches, which is in thesis form and an article based on that thesis, has been included. At the end of this limitation, a total of 42 studies have been included in the research. The studies have been analyzed through descriptive analysis method. Collected data has been analyzed by means of descriptive statistical method (frequency).

Result

In this research, studies on leisure time activity skills in special education, which are conducted in Turkey and abroad, between 2000-2017, have been analyzed in terms of type of research, place and year of publication, research methods, level and number of samples, and data analysis methods. The study revealed that between 2000-2017 most of the articles were published in *Developmental Medicine & Child Neurology*; 4 of the articles were published in journals originated in Turkey and 32 of them were published in journals abroad; and that most of the studies on leisure time skills were conducted in 2009. Another finding is that, in these studies quantitative and qualitative methods are more prominent; statistical analysis methods are widely used in

quantitative researches; statistical, content and descriptive analysis methods are used in qualitative researches; and that in single subject researches, the graphical analysis methods are used.

Discussion and Conclusion

Briefly it can be suggested that, in terms of the number of analyzed studies and the research questions, this is a comprehensive research for the identification of the tendencies of studies on leisure time activity skills in special education conducted in Turkey and abroad. It can also be asserted that this study will be helpful for clarifying the strong and deficient sides of the previous researches, and that it can be used as a determinative study to shed light upon the future studies. Nonetheless, the results are limited within the studies conducted between 2000-2017 and whose full texts have been accessed.

Giriş

Serbest zaman bireyin temel gereksinimlerini karşıladıktan ve okul, iş, ev sorumlulukları gibi çalışma dışı zorunluluklarını yerine getirdikten sonra özgürce seçebileceği etkinliklere katılabileceği zaman olarak ifade edilebilir. Serbest zaman etkinlikleri ise bireylerin içinde bulunmayı seçtiği herhangi bir etkinlik olarak tanımlanabilir (Yalon-Chamovitz, Mano, Jarus ve Weinblatt, 2006). Serbest zaman etkinlikleri, kitap okumadan arkadaş toplantılarına kadar uzanan, kişisel doyumdan sosyal doyuma kadar yarar sağlayan geniş bir yelpaze içinde ele alınabilir (Braun, Yeargin-Allsopp ve Lollar, 2006).

Serbest zaman etkinlikleri; (1) grup, (2) sosyal ve (3) bireysel etkinlikler olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Grup etkinlikleri, çocuğun ev ortamının dışında gerçekleşen ve sosyal etkileşimini kolaylaştıran etkinliklerdir. Sosyal çevre etkinlikleri, sosyal ve günlük hayatta gerçekleşen etkinliklerdir. Bireysel etkinlikler ise çocuğun yaşadığı çevrede oluşan ve başkalarıyla etkileşim kurmayı gerektirmeyen etkinliklerdir (Ittenbach, Bruininks, Thurlow ve McGrew, 1993).

Serbest zamanlarda yapılan bireysel, grup ya da sosyal etkinlikler bireyler için önemli olup farklı alanlarda fayda sağlamaktadır. Serbest zaman etkinliklerini seçmek ve o etkinliklere katılmak bireylerin akranları ile sosyalleşmesine, kişisel ilgilerini keşfetmesine ve yaşam doyumunu sağlamalarına katkı sağlamaktadır (Caldwell ve Gilbert, 1990; Kinney ve Coyle, 1992; McManus, Corcoran ve Perry, 2008; Simpkins, Ripke, Huston ve Eccles,

2005; Yalon-Chamovitz, Mano, Jarus ve Weinblatt, 2006). Serbest zaman etkinliklerine katılmak normal gelişim gösteren bireyler için olduğu kadar özel gereksinimli öğrenciler için de o denli önem taşımaktadır. Serbest zaman etkinliklerine katılım özel gereksinimli bireylerin arkadaşlıklar kurmasına, yeteneklerinin geliştirilmesine, zihni ve fizikî sağlığının güçlenmesine, yaşamdaki amaçlarını ve anlamlarını belirlemelerine katkı sağlamaktadır (Brown, Brown ve Bayer, 1994; Brown ve Gordon, 1987; Fidler ve Fidler, 1978; Lyons, 1993, Parmenter, Cummins, Shaddock, ve Stancliffe, 1994; Schleien, Green ve Heyne, 1993).

Özel gereksinimli bireyler ve serbest zaman araştırmaları son yirmi yılda giderek artarak akademik araştırma alanlarının odak noktası hâline gelmiştir. Serbest zaman becerileri ile ilgili akademik alanda yapılan çalışmalar artmasına rağmen, özel gereksinimli bireylere yönelik bu konuda yapılan uygulamalar artmamıştır (Aitchison, 2000). Bu araştırma ile son yıllarda özel gereksinimli bireylere yönelik yapılan serbest zaman çalışmalarının genel eğilimlerini belirlemenin hem akademik alanda gelmiş olduğumuz noktayı görebilmemize hem de araştırmanın sonuçları itibarıyla özel gereksinimli bireylerin serbest zamanlarını değerlendirebilecekleri uygulama alanlarının geliştirebilmesine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Alanyazın tarandığında özel eğitimde serbest zaman becerileri araştırmalarını belli ölçütlere göre değerlendiren bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda özel eğitimde yapılan serbest zaman becerileri çalışmalarının incelenmesi, içerik ve yöntem eğilimlerinin belirlenmesi yapılacak araştırmalar için rehber olacağı düşünülmektedir. Bu araştırmanın amacı özel eğitimde serbest zaman becerileri ile ilgili 2000-2017 yılları arasında yapılmış olan çalışmaların içerik ve yöntem eğilimlerini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Özel eğitimde serbest zaman becerileri ile ilgili yapılmış olan çalışmalar hangi dergilerde yayınlanmıştır?
2. Özel eğitimde serbest zaman becerileri ile ilgili yapılmış olan çalışmaların yıllara göre dağılımı nasıldır?
3. Özel eğitimde serbest zaman becerileri ile ilgili yapılmış olan çalışmalarda hangi araştırma yöntemleri yaygın olarak kullanılmıştır?
4. Özel eğitimde serbest zaman becerileri ile ilgili yapılmış olan çalışmaların örneklem düzeyleri ve büyüklüklerinin dağılımı nasıldır?

5. Özel eğitimde serbest zaman becerileri ile ilgili yapılmış olan çalışmalarda yaygın olarak kullanılan veri analiz yöntemleri nelerdir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırmada konusu ve amacı nedeniyle doküman incelemesi metodu kullanılmıştır. Doküman incelemesi; araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin incelenmesi sürecini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Şekil 1’de doküman inceleme süreci yer almaktadır. Mevcut araştırma Şekil 1’deki merhaleler dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir.

Şekil 1. Doküman inceleme süreci (Baş ve Akturan, 2013).

Veri Toplama Süreci

Araştırma sürecinde ulaşılan dokümanlar internet aracılığı ile elektronik bir formatta elde edilmiştir. Elektronik veri kaynaklarının başka kaynaklara erişimi mümkün kılması gibi esnek yapıya sahip olması, geniş bir coğrafi bölgeden örnekleme yapabilme imkânının olması (Baş ve Akturan, 2013) mevcut araştırmada elektronik formatın seçilmesinin nedenleri arasındadır. Mevcut araştırmada dokümanlara ulaşmak amacı ile Google Akademik arama motoru, Yükseköğretim Kurulu’nun (YÖK) Ulusal Tez Merkezi internet sitesi ve Abant İzzet Baysal Üniversitesi Kütüphanesi abone veri tabanları kullanılmıştır. Bu veri tabanlarına “boş zaman”, “serbest zaman”, “rekreasyon” gibi anahtar kelimeler kullanılarak dokümanlara ulaşabilmek için taramalar yapılmıştır. Tarama sonucunda ulaşılan makale ve tezlerin referanslarına gidilerek taramalar genişletilmiştir. Türkiye ve Yurt Dışı adresli 84 tane çalışmaya ulaşılmıştır. Elde edilen çalışmalar araştırmacılar tarafından incelenmiştir. İnceleme sonucunda tam metnine ulaşılmayan, kullanım izni olmayan ve 2000 yılından önce yayınlanmış olan çalışmalar mevcut araştırmaya dâhil edilmemiş-

tir. Ayrıca hem tezi hem de tezden üretilen makalesi olan araştırmalardan yalnızca biri değerlendirmeye alınmıştır. Bu sınırlandırma süreci sonunda belirlenen 42 çalışma araştırma kapsamına alınmıştır. Bu çalışmalara ilişkin bilgiler Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1. Özel eğitimde serbest zaman becerileri ile ilgili yapılan araştırmalar

Yazar ve Yıl	Çalışma Türü	Yayınlanan Dergi / Enstitü	Çalışma Grubu	Yöntem	Veri Analizi	Özet
Aitchison, 2000	Makale	Annals of Leisure Research	Yaşları 11-15 Arasında Değişen Özel Gereksinimli 15 Genç ve Aileleri/Bakıcıları	Nitel Araştırma Yöntemi	İçerik Analizi	Araştırmanın amacı özel gereksinimli gençlerin ne zaman, nerede hangi serbest zaman etkinliklerine katıldıklarını belirlemektir. Araştırmanın sonunda akranları ile sosyal etkileşimlerinin olmamasını ailelerin ve gençlerin sorun ettiği ve serbest zaman etkinliklerinin talep gördüğü bulunmuştur.
Morrison, Sainato, Benchaama, Endo, 2002	Makale	Journal of Early Intervention	Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Dört Öğrenci	Tek Denekli Araştırma Yöntemlerinden Çoklu Başlama Modeli	Grafiksel Analiz	Araştırmanın amacı kaynaştırma ortamında bulunan otizm spektrum bozukluğu olan çocukların oyun esnasında sergiledikleri bağımsız performanslarını geliştirmek için bir stratejinin etkinliğini araştırmaktır. Araştırma sonunda otizm spektrum bozukluğu olan çocukların oyun becerilerinde artış olduğu görülmüştür.
Aitchison, 2003	Makale	Disability & Society	Yaşları 11-13 Arasında Değişen Özel Gereksinimli Gençler ve Aileleri	Nitel Araştırma Yöntemi	İçerik Analizi	Araştırmanın amacı yeterliliği olan gençlerin ve bu gençlere bakan kişilerin serbest zaman etkinlikleri haritalarını ortaya çıkarmaktır. Böylelikle araştırmada yeterliliği olan gençlerin ve bakıcılarının serbest zaman yaşantılarını ve gençlerin serbest zamanlarını değerlendirmeleri için alternatif olanakları belirlemeye çalışılmıştır.
King, Lawn, King, Rosenbaum, Kertoy, Young, 2003	Makale	Physical & Occupational Therapy In Pediatrics	-	Nitel Araştırma Yöntemi	Betimsel Analiz	Araştırmanın amacı çocukların serbest zaman etkinliklerine katılımını etkilediği düşünülen çevresel, aile ve çocuktan kaynaklanan faktörleri içeren bir kavramsal model sunmaktır.

Yazar ve Yıl	Çalışma Türü	Yayımlanan Dergi / Enstitü	Çalışma Grubu	Yöntem	Veri Analizi	Özet
Zhang, Cote, Chen, Lui, 2004	Makale	Physical Educator	39 Yaşında Ağır Düzeyde Yetersizliği Olan Birey	Tek Denekli Araştırma Yöntemlerinden ABAB Modeli	Grafiksel Analiz	Araştırmanın amacı ağır düzeyde zihinsel yetersizliği olan bireye bowling oynama becerisinin öğretiminde sabit bekleme süreli öğretim etkililiğini belirlemektir. Araştırma sonucunda sabit bekleme süreli öğretim bowling becerisi öğretiminde etkili olduğu bulunmuştur.
King, Law, King, Hurley, Hanna, Kertoy, Rosenbaum, 2005	Makale	Child: Care, Health And Development	Yaşları 6-15 Arasında Değişen 427 Çocuk	Nitel Araştırma Yöntemi	İstatistiksel Analiz	Araştırmanın amacı Çocukların Katılımını ve Zevkini Değerlendirme Ölçeği (CAPE) ve Çocukların Etkinlik Tercihlerini Değerlendirme Ölçeği (PAC)'nin geçerlilikleri hakkında bilgi vermektedir. Araştırma sonunda serbest zaman ile ilgili yoğunluk, zevk ve tercih puanları çevresel, aile ve çocuk değişkenleriyle beklenen şekillerde anlamlı korelasyon gösterdiği ortaya konmuştur. Ayrıca araştırma bulguları kız ve erkek çocuklar arasında fark olduğunu yaşa göre farklılaştığını göstermiştir.
Köse, 2005	Yüksek Lisans Tezi	Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü	Zihinsel Engelliler Eğitimi ve Rehabilitasyon Merkezine Devam Etmekte Olan Toplam 15 Öğrenci	Nitel Araştırma	Grafiksel Analiz	Araştırmanın amacı, seramik eğitiminin özel eğitim gereksinimi olan çocuklara zihinsel ve fiziksel olarak katkılarını belirlemektir. Araştırma sonunda verilen seramik eğitimi sonucunda öğrencilerde olumlu davranış değişikliği olduğu bulunmuştur.
MacDonald, Clark, Garrigan, Vangala, 2005	Makale	Behavioral Interventions	4 ve 7 Yaşında Otizmlili İki Erkek Çocuk	Tek Denekli Araştırma Yöntemlerinden Çoklu Yoklama Modeli	Grafiksel Analiz	Araştırmanın amacı, otizmlili iki anaokulu öğrencisine tematik oyun davranışı öğretmek için video modelin etkililiğini belirlemektir. Araştırma bulguları öğretimin OSB'li öğrencilerin oyun becerilerini arttırdığını göstermektedir.
Zijlstra, Vlaskamp, 2005	Makale	Journal of Intellectual Disability Research	Zihinsel ve Çoklu Yetersizliğe Sahip 160 Birey	Nitel Araştırma Yöntemi	İstatistiksel Analiz	Araştırmanın amacı ağır düzeyde ve çoklu yetersizliğe sahip bireylerin serbest zaman becerilerini değerlendirme biçimlerini ortaya koymaktır. Araştırma sonunda serbest zaman etkinliklerine katılımın çoğunlukla hafta sonu gerçekleştirildiği ve bu serbest zaman etkinliklerinin başında televizyon izleme ve müzik dinlemenin geldiği görülmüştür.

Yazar ve Yıl	Çalışma Türü	Yayınlanan Dergi / Enstitü	Çalışma Grubu	Yöntem	Veri Analizi	Özet
Braun, Yeargin-Allsopp, Lollar, 2006	Makale	Research in Developmental Disabilities	Gelişimsel Yetersizliği Olan 5 çocuk ve Anneleri	Nitel Araştırma Yöntemi	İstatiksel Analiz	Araştırmanın amacı yetersizliği olan çocukların serbest zaman etkinliklerine katılım özelliklerini belirlemektir. Araştırma sonunda yetersizlik türlerine göre serbest zamana katılımının farklılaştığını görülmüştür.
Fischer, Barkley, 2006	Makale	International Journal of Disability, Development and Education	149 Deney 72 Kontrol Grubundan Oluşan 221 Çocuk	Nitel Araştırma Yöntemi	İstatistiksel Analiz	Araştırmanın amacı hiperaktivitesi olan çocukların finansal, sosyal ve serbest zaman etkinlikleri özelliklerini belirlemektir. Araştırmanın sonunda hiperaktivite bozukluğuna sahip öğrenciler kontrol grubuna göre televizyon izleme, müzik dinleme gibi etkinliklerde daha fazla vakit geçirdikleri görülmüştür.
Heah, Case, McGuire, Law, 2006	Makale	CJOT Early Electronic Edition	Yetersizliği Olan 8 Çocuk ve Ailesi	Nitel Araştırma Yöntemi	İçerik Analizi	Araştırmanın amacı yetersizliği olan çocukların yetersizliği olmayan akranları ile benzer etkinliklere katılım katılmadığını belirlemektir. Araştırmanın sonunda fiziksel ve zihinsel yetersizliği olan çocukların normal gelişim gösteren çocuklar ile benzer serbest zaman etkinliklerine katıldıkları ve katılım için ailenin rolünün ve kişisel kaynakların önemli olduğu sonucuna varılmıştır.
Kurt, 2006	Doktora Tezi	Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü	Otistik Özellikler Gösteren 6-8 Yaş Aralığında Dört Öğrenci	Tek Denekli Araştırma Yöntemlerinden Uyarlamalı Dönüşümlü Uygulamalar Modeli	Grafiksel Analiz	Araştırmanın amacı, otistik özellikler gösteren çocuklara zincirleme serbest zaman becerilerinin öğretiminde sabit bekleme süreli öğretim ile eşzamanlı ipucuyla öğretimin gömülü öğretimle sunulmasının etkililik ve verimliliklerinin farklaşıp farklaşmadığını belirlemektir. Araştırma sonunda otistik özellikler gösteren dört denekten üçünün serbest zaman becerilerini her iki uygulamayla da ölçütü karşılar düzeyde öğrendiklerini ve dördüncü denekte eşzamanlı ipucuyla öğretimin daha etkili olduğu gözlemlenmiştir.

Yazar ve Yıl	Çalışma Türü	Yayınlanan Dergi / Enstitü	Çalışma Grubu	Yöntem	Veri Analizi	Özet
Law, King, King, Kertory, Hurley, Rosenbaum, Young, Hanna, 2006	Makale	Developmental Medicine & Child Neurology	Yaşları 6-14 Arasında Değişen 229 Erkek, 198 Kız Toplam Fiziksel Yetersizliği Olan 427 Çocuk ve Aileleri	Nitel Araştırma Yöntemi	İstatistiksel Analiz ve Betimsel Analiz	Araştırmanın amacı günlük resmi ve gayri resmi faaliyetlerde çocukların serbest zaman etkinliklerine katılımını incelemektir. Araştırmanın sonunda resmi etkinliklerden ziyade resmi olmayan etkinliklere katılımın yüksek olduğu, kız ve erkek çocuklar arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür.
Voorman, Dallmeijer, 2006	Makale	Clinical Rehabilitation	CP'li 70 Erkek 40 Kız	Nitel Araştırma Yöntemi	İstatistiksel Analiz	Araştırmanın amacı CP'li çocukların yapıları etkinlikler ile kişisel faktörler ve yetersizlikler arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırma sonuçları yetersizlik düzeyine bağlı olarak etkinliklere katılımının da kısıldığını göstermektedir.
Yalon-Chamovitz, Mano, Jarus, Weinblatt, 2006	Makale	British Journal of Learning Disabilities	Yaşları 7-15 Arasında Değişen Yetersizliğe Sahip 30 Öğrenci	Nitel Araştırma Yöntemi	İstatistiksel Analiz	Araştırmanın amacı öğrenme güçlüğü olan çocukların katıldığı serbest zaman etkinliklerini açıklamaktır. Çalışma sonunda serbest zaman eğitiminin etkinliklerini seçebilmeleri ve yapıları seçimi değerlendirmeleri için öğrencilere ihtiyaç duydukları becerileri kazandırdığı görülmüştür.
Çuhadar, 2008	Doktora Tezi	Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü	Otistik Özellikler Gösteren, 4-6 Yaşlarında Üç Erkek Öğrenci	Tek Denekli Araştırma Yöntemlerinden Çoklu Yoklama Modeli	Grafiksel Analiz	Araştırmanın amacı, resimli etkinlik çizelgeleri ile sunulan öğretim sürecinin otistik özellikler gösteren çocukların serbest zaman becerilerini öğrenmeleri üzerindeki etkilerini değerlendirmektir. Araştırma sonunda resimli etkinlik çizelgeleri ile sunulan öğretimin, okulöncesi dönem otistik özellikler gösteren çocukların etkinliği yerine getirme davranışlarını kazanmalarında etkili olduğu görülmüştür.
Hilton, Crouch, Israel, 2008	Makale	American Journal of Occupational Therapy	6-12 Yaşları Arasında 52 Otizm Spektrum Bozukluğuna Sahip 53 Normal Gelişim Gösteren Toplam 105 Öğrenci	Nitel Araştırma Yöntemi	İstatistiksel Analiz	Araştırmanın amacı otizm spektrum bozukluğuna sahip öğrenciler ile normal gelişim gösteren öğrencilerin okul dışı etkinliklere katılmaları arasındaki farkı belirlemektir. Araştırma sonunda normal gelişim gösteren çocuklar ile otizmliler çocuklar arasında serbest zaman etkinliklerine katılmada anlamlı bir fark bulunmuştur.

Yazar ve Yıl	Çalışma Türü	Yayımlanan Dergi / Enstitü	Çalışma Grubu	Yöntem	Veri Analizi	Özet
Majnemer, Shavell, Law, Birnbaum, Chilingary, Rosenbaum, Poulin, 2008	Makale	Developmental Medicine & Child Neurology	CP'li 95 Çocuk	Nitel Araştırma Yöntemi	İstatistiksel Analiz ve Betimsel Analiz	Araştırmannın amacı CP'li çocukların serbest zaman etkinliklerine katılım özelliklerini belirlemektir. Araştırma sonunda CP'li çocukların geniş çapta serbest zaman etkinliklerine katıldığı, ancak beceri temelli etkinliklere katılım düşük olduğu bulunmuştur.
Vuran, 2008	Makale	International Journal of Special Education	21 ve 23 Yaşında Otizm Spektrum Bozukluğuna Sahip 2 Genç	Tek Denekli Araştırma Yöntemlerinden Çoklu Yoklama Modeli	Grafiksel Analiz	Araştırmannın amacı otizm spektrum bozukluğu olan gençlere serbest zaman becerilerini öğretmede ipucunun giderek azaltılması yönteminin etkililiğini belirlemektir. Araştırma bulguları öğretimin otizm spektrum bozukluğuna sahip gençlerin basket becerilerini arttığını göstermektedir.
Aslan, Eratay, 2009	Makale	Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi	Yaşları 19 İla 22 Arasında Değişen Zihinsel Yetersizliği Olan Üç Kız Öğrenci	Tek Denekli Araştırma Yöntemlerinden Çoklu Yoklama Modeli	Grafiksel Analiz	Araştırmannın amacı zihin engelli bireylerle kumaş üzerine çizilen desene pul işleme becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini araştırmaktır. Araştırma sonunda eşzamanlı ipucuyla öğretimin zihin engelli bireylerle kumaş üzerine çizilen desene pul işleme becerisinin öğretiminde etkili olduğunu göstermiştir.
Imms, 2009	Makale	Physical & Occupational Therapy in Pediatrics	-	Nitel Araştırma Yöntemi	Betimsel Analiz ve İçerik Analizi	Araştırmannın amacı Çocukların Katılımını ve Zevkini Değerlendirme Ölçeği (CAPE) ve Çocukların Etkinlik Tercihlerini Değerlendirme Ölçeği (PAC) hakkında bilgi vermektedir. Araştırma sonunda bu iki ölçek ile yapılan çalışmaların geçerli ve güvenilir olduğunu ortaya koyduklarını göstermiştir.
İlhan, 2009	Makale	Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi	Özel gereksinimli çocuğa sahip 81 Ebeveyn	Nitel Araştırma Yöntemi	İstatistiksel Analiz	Araştırmannın amacı, zihinsel engelli çocuğa sahip olan anne-babaların çocuklarının özel eğitim sürecinde, beden eğitimi ve spor etkinliklerinin, sosyal, psikolojik, fiziksel, zihinsel ve hareket gelişimlerine etkisine yönelik bilinç düzeylerini belirlemektir. Araştırma sonunda anne-babalar, beden eğitimi ve sporun çocuklarının tüm gelişim yönlerine etkisi konusunda genellikle olumlu görüş belirttikleri görülmüştür.

Yazar ve Yıl	Çalışma Türü	Yayınlanan Dergi / Enstitü	Çalışma Grubu	Yöntem	Veri Analizi	Özet
King, McDougall, Dewit, Petrenchik, Hurtle, Law, 2009	Makale	Children's Health Care	Yaşları 6-15 Arasında Değişen Fiziksel Yetersizliğe Sahip 402 Çocuk	Nitel Araştırma Yöntemi	İstatistiksel Analiz	Araştırmanın amacı özel gereksinimli bireylerin katılımları serbest zaman etkinlikleri arasındaki ilişkiyi açıklamaktır. Araştırma sonunda serbest zaman etkinliklerine katılım etkinliği çeşidine, cinsiyete ve yaşa bağlı olarak değiştiği görülmüştür.
King, Petrenchik, Law, Hurtle, 2009	Makale	International Journal of Disability, Development and Education	Yaşları 6-14 Arasında Değişen 427 Fiziksel Yetersizliği Olan 354 Yetersizliği Olmayan Çocuk	Nitel Araştırma Yöntemi	İstatistiksel Analiz	Araştırmanın amacı, yetersizliği olan ve olmayan çocukların serbest zaman etkinliklerine katılımlarının farklılıklarını belirlemektir. Araştırma sonunda yetersizliği olan çocukların daha az etkinliklere katılımları görülmüştür.
Majnemer, Shikako-Thomas, Chokron, Law, Shevell, Chilingaryan, Poulin, Rosenbaum, 2009	Makale	Developmental Medicine & Child Neurology	Yaşları 6-12 Arasında Değişen 55 CP'li Çocuk	Nitel Araştırma Yöntemi	İstatistiksel Analiz	Araştırmanın amacı CP'li çocukların serbest zaman etkinlikleri tercihlerini ve serbest zaman etkinliklerine daha fazla ilgi gösterme ile ilişkili olan faktörleri belirlemektir. Araştırma sonunda sosyal etkinliklerin kendini geliştirme etkinliklerinden daha fazla tercih edildiğini, beceri gerektiren etkinliklere gençlerin ve kızların daha fazla ilgi duyduğu görülmüştür.
Orlin, Palisano, Chiarello, Ju Kang, Polansky, Almasri, Magfs, 2009	Makale	Developmental Medicine & Child Neurology	CP'li 500 Çocuk ve Genç	Nitel ve Nicel Araştırma Yöntemleri	İstatistiksel Analiz	Araştırmanın amacı yaş ve kaba motor becerilerinin CP'li çocukların serbest zaman etkinlikleri üzerindeki etkilerini belirlemektir. Araştırmanın sonunda çocukların gençlerden serbest zaman etkinliklerine daha fazla ve yoğun katılım sağlandıkları görülmüştür.
Shikako-Thomas, Majnemer, Law, Lach, 2009	Makale	Physical & Occupational Therapy in Pediatrics	-	Nitel Araştırma Yöntemi	Betimsel Analiz ve İçerik Analizi	Araştırmanın amacı CP'li çocukların serbest zaman etkinliklerine katılım özelliklerini belirlemek ve katılımlarını etkileyen kişisel ve çevresel faktörleri tanımlamaktır. Araştırma sonunda CP'li çocukların serbest zaman etkinliklerine katılımlarını engelleyen yaş, cinsiyet gibi birçok faktörün olduğu ortaya çıkmıştır.

Yazar ve Yıl	Çalışma Türü	Yayınlanan Dergi / Enstitü	Çalışma Grubu	Yöntem	Veri Analizi	Özet
Bult, Verschuren, 2010	Makale	Clinical Rehabilitation	Yaşları 6-18 Yaş Arasında Değişen 74 Özel Gereksinimli 158 Normal Gelişim Gösteren Çocuk	Nitel Araştırma Yöntemi	İstatistiksel Analiz	Araştırmanın amacı Hollanda'da fiziksel yetersizliği olan ve olmayan çocuklar üzerinde Çocuklar İçin Çocukların Katılımını ve Zevkini Değerlendirme Ölçeği (CAPE)'nin Yapı Geçerliliğini, Test Tekrar Test Güvenilirliğini ve Görüşmeciler Arası Güvenilirliğini Değerlendirmektir. Araştırmanın sonunda CAPE'nin Hollandaca dil sürümünün, 6-18 yaşlarındaki fiziksel engelli ve olmayan çocuklar için dinlenme ve serbest zaman etkinliklerine katılımı ölçmek için güvenilir ve geçerli bir araç olduğu görülmüştür.
Jessup, Cornell, Bundy, 2010	Makale	Journal of Visual Impairment & Blindness	Yaşları 16-24 Arasında Değişen Görmeye Yetersizliği Olan 8 Genç	Nitel Araştırma Yöntemi	Betimsel Analiz ve Yorumlayıcı Analiz	Araştırmanın amacı görme yetersizliği olan gençlerin serbest zaman etkinliklerine katılmalarının yararlarını açıklamaktır. Araştırma sonunda serbest zaman etkinliklerine katılımın ilişkileri geliştirme, güç ve kontrol tecrübeleri edinme, istenilen kimliğe ulaşma gibi yararları olduğu görülmüştür.
King, Law, Hanna, King, Hurley, Rosenbaum, Kertoy, Petrenchik, 2010	Makale	Children's Health Care	Fiziksel Yetersizliğe Sahip 427 Çocuk ve Aileleri	Nitel Araştırma Yöntemi	İstatistiksel Analiz	Araştırmanın amacı fiziksel yetersizliği olan çocukların serbest zaman ve rekreasyon etkinliklerine katılım özelliklerini Yapısal Eşitleme Modeli (SEM) ile belirlemektir. Araştırma sonunda resmi ve resmi olmayan etkinliklere katılımın belirleyicileri olarak çocukların işlevsel yetenekleri, tercihleri, etkinlik türleri, aile katılımı olduğu görülmüştür.
King, Law, Hurley, Petrenchik, Schwelinius, 2010	Makale	International Journal of Disability, Development and Education	Fiziksel Yetersizliği Olan 422, Normal Gelişim Gösteren 354 Çocuk	Nitel Araştırma Yöntemi	İstatistiksel Analiz	Araştırmanın amacı yetersizliği olan çocukların hangi serbest zaman etkinliklerine, nerede, kiminle katıldıklarını bu katılımı etkileyen etmenleri belirlemektir. Araştırma sonunda fiziksel yetersizliği olan çocukların serbest zaman etkinliklerine katılmalarını engelleyen yaş, cinsiyet gibi birçok faktörün olduğunu göstermiştir.

Yazar ve Yıl	Çalışma Türü	Yayınlanan Dergi / Enstitü	Çalışma Grubu	Yöntem	Veri Analizi	Özet
Solish, Perry, Minnes, 2010	Makale	Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities	Yaşları 5-17 Arasında Değişen 90 Normal Gelişim Gösteren, 65 Otizm Spektrum Bozukluğuna Sahip, 30 Zihinsel Yetersizlik Gösteren Çocukların Aileleri	Nitel Araştırma Yöntemi	İstatistiksel Analiz	Araştırmanın amacı otizm spektrum bozukluğu, zihinsel yetersizliği olan ve normal gelişim gösteren çocukların arkadaşlık ve serbest zaman etkinliklerine katılım özelliklerini karşılaştırmaktır. Araştırma sonunda normal gelişim gösteren çocukların etkinliklere daha çok katıldıkları, otizm spektrum bozukluğu ve zihinsel yetersizliği olan çocukların arasında ise bazı önemli farklılıklar bulunduğu görülmüştür.
Bult, Verschuren, Jongmans, Lindeman, Ketelaar, 2011	Makale	Research in Developmental Disabilities	-	Nitel Araştırma Yöntemi	Betimsel Analiz	Araştırmanın amacı Ocak 2001-2010 tarihleri arasında yayınlanan çalışmaların incelenmesidir. Araştırmada yetersizliği olan çocuk ve gençlerin serbest zamanlara katılmalarını etkileyen birçok değişkenin olduğu sonucuna varılmıştır.
Çankaya, Eratay, 2012	Makale	Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	Yaşları 16 İle 23 Arasında Değişen Zihinsel Yetersizliği Olan Üç Kız Öğrenci	Tek Denekli Araştırma Yöntemlerinden Çoklu Yoklama Modeli	Grafiksel Analiz	Araştırmanın amacı zihin engelli bireylerle haroşa örgü örme becerisinin öğretiminde eş zamanlı ipucu yönteminin etkililiğini belirlemektir. Araştırma sonunda eş zamanlı ipucu yönteminin etkili olduğu görülmüştür.
Thomas, Dahan-Oliel, Shevell, Law, Birnbaum, Rosenbaum, Poulin, Majnemer, 2012	Makale	International Journal of Pediatrics	6-12 Yaşları Arasında CP'li 63 Çocuk ve Ailesi	Nitel ve Nicel Araştırma Yöntemleri	İstatistiksel Analiz	Araştırmanın amacı CP'li çocukların serbest zaman etkinliklerine katılmaları ile kaliteli yaşamın arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Etkinliklere katılımın iyi olma ve iyi yaşamla ilişkili olduğu görülmüştür.
Eratay, 2013	Makale	Educational Research and Reviews	Yaşları 15-39 Arasında Değişen Zihinsel Yetersizliğe Sahip 32 Birey	Nitel Araştırma Yöntemi	İstatistiksel Analiz	Araştırmanın amacı zihinsel yetersizliği olan bireylerin sosyal becerilerini geliştirme ve davranış problemlerini azaltmada geliştirilen serbest zaman programının etkililiğini değerlendirmektir. Araştırmanın sonunda programın etkili olduğu ortaya konmuştur.

Yazar ve Yıl	Çalışma Türü	Yayınlanan Dergi / Enstitü	Çalışma Grubu	Yöntem	Veri Analizi	Özet
Çöel, 2015	Yüksek Lisans Tezi	Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü	Yaşları 6-15 arasında değişen özel gereksinimi olan 55 Kız, 57 Erkek Toplam 112 çocuk ve Ailesi	Nitel Araştırma Yöntemi	İstatistiksel Analiz	Araştırmanın amacı özel gereksinimi olan çocukların serbest zaman etkinliklerine katılımında ailenin rolünü belirlemek ve katılımın çocuğun günlük yaşam etkinlikleri üzerine etkilerini araştırmaktır. Araştırma sonunda çocukların etkinliklere katılımına istekli oldukları ve özellikle sosyal etkinliklere ilgileri bulunduğu, çocukların etkinliklere katılımına ailelerin etkisinin az olduğu görülmüştür.
Altundağ, Ural, Eratay, Aydoğan, 2016	Makale	Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	Beş yaşında Yetersizliği Olmayan 17 Çocuk ve Yetersizliği Olan 2 Çocuk	Nitel Araştırma Yöntemi	Betimsel Analiz	Araştırmanın amacı yetersizliği olan ve olmayan okullöncesi çocuklarına verilen seramik eğitiminin, çocukların gelişim süreci üzerindeki etkisi ve eğitim sonucu ortaya çıkan uygulamaların değerlendirilmesidir. Araştırmanın sonunda Seramik eğitimi sürecinde, yetersizliği olan ve olmayan okullöncesi çocukların yaptıkları uygulamalarda yaratıcılık, şekillendirme, somuca varma konusunda bir fark olmadığı görülmüştür. Araştırmanın amacı zihinsel yetersizliği olan ve olmayan ergenlerin serbest zamanlarını nasıl değerlendirdikleri ve ailelerin serbest zamanlar hakkındaki görüşlerini belirlemektir. Araştırma sonunda her iki grubunda serbest zamanlarını en fazla evde geçirdikleri fakat zihinsel yetersizliği olan ergen çocukların daha büyük bir çoğunluğunun serbest zamanlarını evde değerlendirdiği görülmüştür.
Bayram, 2016	Yüksek Lisans Tezi	Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü	15 Zihinsel Yetersizliği Olan ve 15 Yetersizliği Olmayan Ergen Aileleri	Nitel Araştırma Yöntemi	Tümevarımsal Analiz	Araştırmanın amacı, zihinsel yetersizliği olan öğrencilere bowling becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipuçuyla öğretimin etkililiğini araştırmaktır. Araştırmanın sonunda bowling oynama becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipuçuyla öğretimin etkili olduğunu, öğretim sona erdikten 1,3 ve 4 hafta sonunda öğrenilen becerinin kalıcı olduğunu ve öğrencilerin bowling oynama becerisini farklı ortamlara ve araçlara genelleylebildiklerini görülmüştür.
Eldeniz-Çetin, Çay, 2016	Makale	Sosyal Bilimler Dergisi	Zihinsel Yetersizliği Olan 3 Öğrenci	Tek Denekli Araştırma Yöntemlerinden Çoklu Yoklama Modeli	Grafiksel Analiz	

Çay, 2017	Yüksek Lisans Tezi	Ahant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü	Zihinsel Yetersizliği Olan 18 Yaşlarında 3 Birey	Tek Denekli Araştırma Yöntemlerinden Çoklu Yoklama Modeli	Grafiksel Analiz	Araştırmanın amacı, zihinsel yetersizliği olan bireylere serbest zaman becerilerinin küçük grupla öğretiminde video ipucunun etkililiğini araştırmaktır. Araştırma sonunda, video ipucuyula öğretimin serbest zaman becerilerinin küçük grupla öğretiminde etkili olduğunu ve öğretim bittikten sonra kazandıkları becerileri koruduklarını, farklı ortam ve kişilere genellebildiklerini görmüştür.
-----------	--------------------	--	--	---	------------------	--

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında betimsel analiz ile incelenen çalışmalardan elde edilen veriler betimsel istatistikî yöntem (frekans) kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırma kapsamında toplanan veriler her bir araştırma sorusuna karşılık gelecek şekilde verilerin frekansları hesaplanmıştır. Elde edilen veriler tablolar ve grafikler hâlinde sunulularak yorumlanmıştır.

Güvenirlilik

Betimsel analiz sürecinde ortaya çıkabilecek herhangi bir yanlılığı önlemek ve güvenirliliği belirlemek üzere kodlayıcılar arası güvenirlilik analizi yapılmıştır. Güvenirlilik analizinde kullanılmak için araştırmadaki temaları içeren kodlama formu hazırlanmıştır. Kodlama formunda, çalışmaların yayınlandığı dergi ya da enstitü, araştırmanın yapıldığı yıl, kullanılan araştırma yöntemi, örneklem grubu, veri analiz yöntemini içeren bölümler yer almıştır. Bu form ile araştırma kapsamına alınan bütün makaleler, araştırmacılar tarafından bağımsız olarak farklı ortam ve zamanlarda kodlanmıştır. Yapılan kodlamalar arasında tutarlılık incelenerek, değerlendirme yapılmıştır. Buna göre kodlayıcıların uyuşmayan kodlamalarına geri dönülmüş ve uzlaşma sağlanmıştır. Güvenirlilik hesaplamasında, $[\text{görüş birliği} / (\text{görüş birliği} + \text{görüş ayrılığı}) \times 100]$ formülü kullanılmış (Wolery, Bailey ve Sugai, 1988) ve kodlayıcılar arası güvenirlilik (uzlaşma sağlandıktan sonra) %100 olarak bulunmuştur. Güvenirlilik belirleme çalışması sona erdikten sonra formlarda yer alan bilgiler araştırmacılar tarafından frekansları tespit edilerek betimsel analiz hâlinde raporlaştırılmıştır.

Bulgular

Araştırma kapsamında toplanan veriler araştırma soruları temel alınarak analiz edilmiştir. Analizler sonucunda elde edilen bulgular araştırma sorularına paralel olarak izleyen paragraflarda sunulmuştur.

Serbest Zaman Becerileri Araştırmalarının Yer Aldığı Dergiler

Özel eğitimde serbest zaman becerileri ile ilgili yapılan çalışmaların araştırma türüne göre dağılımları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Serbest Zaman Becerileri ile İlgili Yapılan Çalışmaların Araştırma Türüne Göre Dağılımları

Araştırma Türü	f
Yüksek Lisans	4
Doktora	2
Makale	36
Toplam	42

Tablo 2 incelendiğinde bu çalışmaların 6 tanesinin tez, 36 tanesinin ise makale olduğu görülmektedir. Tez çalışmalarının 4'ünü yüksek lisans, 2'sini ise doktora tezleri oluşturmaktadır. Tezlerin yapıldığı üniversitelere ve enstitülere bakacak olursak şu şekilde sıralanabilir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (f=2), Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (f=2), Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü (f=1), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (f=1).

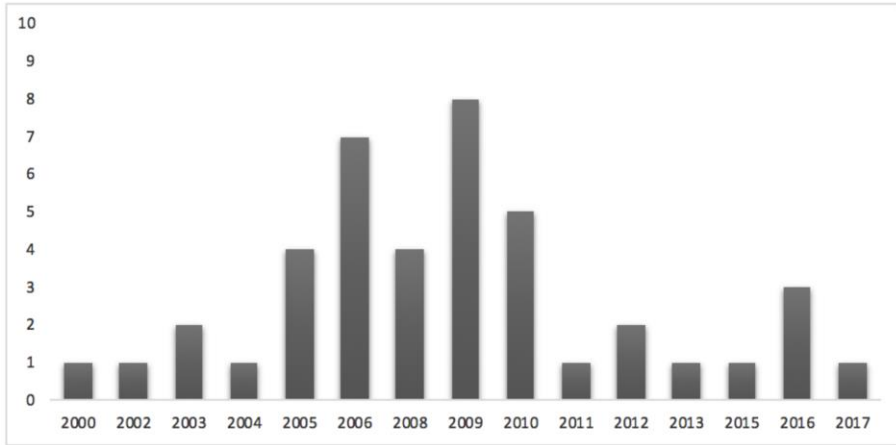
Tablo 3. Serbest Zaman Becerileri Araştırmalarının Yer Aldığı Dergiler

Dergi	f
Developmental Medicine & Child Neurology	4
International Journal of Disability, Development and Education	3
Physical & Occupational Therapy in Pediatrics	3
Children's Health Care	2
Clinical Rehabilitation	2
Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	2
Research in Developmental Disabilities	2
Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi	1
Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi	1
Sosyal Bilimler Dergisi	1
Annals of Leisure Research	1
Journal of Early Intervention	1
Disability & Society	1
Physical Educator	1
Child: Care, Health And Development	1
Behavioral Interventions	1
Journal of Intellectual Disability Research	1
CJOT Early Electronic Edition	1
British Journal of Learning Disabilities	1
American Journal of Occupational Therapy	1
International Journal of Special Education	1
Journal of Visual Impairment & Blindness	1
Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities	1
International Journal of Pediatrics	1
Educational Research and Reviews	1

Tablo 3 incelendiğinde serbest zaman becerileri ile ilgili 2000-2017 yılları arasında en çok makalenin *Developmental Medicine & Child Neurology* dergisinde yayınlandığı, bunu *International Journal of Disability, Development and Education*, *Physical & Occupational Therapy in Pediatrics* dergilerinin takip ettiği görülmüştür. Araştırma kapsamında incelenen makalelerin 4'ünün Türkiye, 32'sinin ise yurt dışı adresli dergilerde yayınlanmıştır.

Serbest Zaman Becerileri Araştırmalarının Yıllara Göre Dağılımı

Şekil 3 incelendiğinde özel eğitimde serbest zaman becerileri ile ilgili yapılan çalışmaların yıllara göre değiştiği görülmektedir. Serbest zaman becerileri ile ilgili yapılan çalışmalar en çok (f=8) 2009 yılında yapılmıştır. 2009 yılını sırasıyla 7 çalışma ile 2006, 5 çalışma ile 2010 ve 4 çalışma ile 2005, 2008 yılları takip etmiştir. Serbest zaman becerileri ile ilgili yapılan çalışmalar en az birer çalışma ile 2000, 2002, 2004, 2011, 2013, 2015 ve 2017 yıllarındadır.

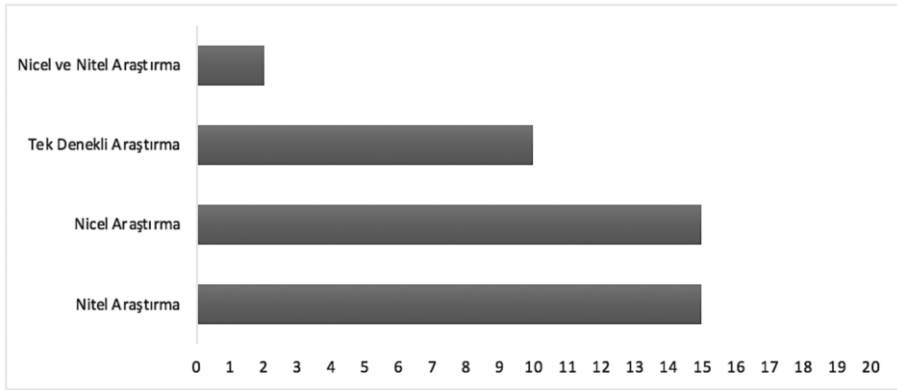

Şekil 3. Serbest zaman becerileri araştırmalarının yıllara göre dağılımı.

Serbest Zaman Becerileri Araştırmalarının Yöntemsel Dağılımı

Şekil 4'te özel eğitim alanında serbest zaman becerileri ile ilgili yapılan çalışmaların dağılımları görülmektedir. Şekil incelendiğinde serbest zaman becerileri ile yapılan çalışmalarda en çok nicel (f=15) ve nitel (f=15) araştırma yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir. Nicel ve nitel araştırma yöntemini tek denekli (f=10) araştırma yöntemleri takip etmektedir. Nicel araştırma yöntemlerini kullanan araştırmalar genellikle ölçek uygulamışlardır. Kullanılan

ölçekler incelendiğinde Children's Assessment of Participation and Enjoyment (CAPE) ve Preference for Activity of Children (PAC) ölçeklerinin çalışmalarda ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmüştür (King ve ark., 2004). Nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalar değerlendirildiğinde katılımcıların günlük tuttıkları ve odak grup görüşmelerinin yapıldığı çalışmalar göze çarpmaktadır. Tek denekli araştırma yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalarda ise özel gereksinimli bireylere oyun becerileri, seramik eğitimi gibi serbest zaman etkinliklerine katılımlarını artırmaya yönelik etkililik uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Tek denekli araştırma yöntemlerinden ise çoklu yoklama, çoklu başlama ve dönüşümlü uygulamalar modelleri en çok kullananlar arasında yer almaktadır. Ayrıca 2 çalışma da hem nicel hem de nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır.

Şekil 4. Serbest zaman becerileri araştırmalarının yöntemsel dağılımı

Serbest Zaman Becerileri Araştırmalarının Örneklem Dağılımı

Özel Eğitim alanında serbest zaman becerileri ile ilgili yapılan çalışmaları örneklem özellikleri bakımından iki farklı açıdan incelenmiştir. 42 çalışmanın 38'i örneklem olarak özel gereksinimli bireyler, normal gelişim gösteren bireyler ve ailelerini seçmiş; 4 çalışma ise alanyazından yola çıkarak çalışmalarına örneklem belirlemişlerdir.

Örnekleme bireylerden oluşan çalışmaların örneklem sayılarının dağılımı Tablo 4'te görüldüğü gibidir.

Tablo 4. Seçilen Örneklem Sayılarının Dağılımı

Örneklem sayılarının dağılım sıklıkları	f
1-10 arası	13
11-20 arası	2
21-30 arası	5
31-40 arası	0
41-50 arası	0
51 ve daha fazla	18
Toplam	38

Tablo 4'te görüldüğü üzere özel eğitim alanında serbest zaman becerileri ile ilgili yapılan çalışmaların en çok (f=18) 51 ve daha fazla örneklem seçme yoluna gitmişlerdir. Bunu 1-10 arasında örneklem sayısı seçen çalışmalar (f=13) takip etmektedir.

Tablo 5'te çalışmalarda yer verilen örneklem düzeyleri görülmektedir. Özel Eğitim alanında serbest zaman becerileri ile ilgili bireyler ile yapılan çalışmalar katılımcı özelliklerine göre incelendiğinde çalışmalarda en fazla (f=23) yalnızca özel gereksinimli öğrencileri örneklem düzeyi olarak seçilmektedir. Bunu özel gereksinimli öğrenciler ve ailelerini örneklem alan çalışmalar (f=8) takip etmektedir. Ayrıca özel gereksinimli ve normal gelişim gösteren bireylerin birlikte yer aldığı çalışmalar (f=4) vardır. Bununla birlikte yalnızca aileleri örneklem alan çalışmalara (f=3) da rastlanmıştır.

Tablo 5. Örneklem Düzeylerinin Seçilme Sıklıkları

Örneklem Düzeyi	f
Özel Gereksinimli Bireyler	23
Özel Gereksinimli Bireyler ve Aileleri	8
Özel Gereksinimli Bireyler ve Normal Gelişim Gösteren Bireyler	4
Aileler	3
Toplam	38

Tablo 5'te serbest zaman becerileri ile ilgili yapılan çalışmaların örneklem düzeylerini ağırlıklı olarak özel gereksinimli bireylerin oluşturduğu görülmektedir. Özel gereksinimli bireylerin tanı özelliklerinin verildiği çalışmalar incelendiğinde çalışmalarda sırasıyla en çok zihinsel yetersizlik, otizm spektrum bozukluğu, fiziksel yetersizlik gösteren bireylerden oluşan örneklemelerin seçildiği görülmektedir. Bu grupları Serebral Palsi olan bireyleri örneklem seçen çalışmalar takip etmektedir. Bununla birlikte az da olsa görme, ağır düzeyde yetersizlik ve çoklu yetersizlik gösteren bireyleri örneklem seçen

çalışmalara da rastlanılmıştır.

Serbest Zaman Becerileri Araştırmalarının Veri Analiz Yöntemlerine Göre Dağılımı

Tablo 6, özel eğitim alanında serbest zaman becerileri ile ilgili yapılan çalışmalarda yaygın olarak kullanılan veri analiz yöntemlerini yansıtmaktadır.

Tablo 6. Veri Analiz Yöntemlerinin Dağılımları

Analiz Yöntemleri	Araştırma Yöntemleri			
	Nicel Arş.	Nitel Arş.	Tek Denekli Arş.	Nicel ve Nitel Arş.
İstatistiksel Analiz	13	5		2
Grafiksel Analiz	1		10	
İçerik Analizi		3		
Betimsel Analiz		3		
Betimsel ve İçerik Analizi		2		
Betimsel ve Yorumlayıcı Analiz		1		
Tümevarımsal Analiz		1		
İstatistiksel Analiz ve Betimsel Analiz	1			

Tablo 6 incelendiğinde nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalarda çoğunlukla istatistiksel analiz yöntemlerine müracaat edildiği görülmektedir. Bu istatistiksel analiz sürecinde bazı programlardan yararlanılmıştır. Bu programlardan en yaygın olarak kullanılanı SPSS paket programıdır. SPSS'e ek olarak SAS, Mplus ve SUDAAN programları da istatistiksel analiz için çalışmalarda tercih edilmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalarda sıklıkla istatistiksel yöntemler kullanılmıştır. İstatistiksel yöntemleri içerik ve betimsel analiz türleri takip etmiştir. Ayrıca betimsel ve içerik analizinin birlikte kullanıldığı çalışmalara da ulaşılmıştır. Tek denekli araştırma yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalara baktığımız zaman bu çalışmaların hepsinin grafiksel analiz sürecini kullandıkları ve verilerini buna göre yorumladıkları görülmektedir. Son olarak nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanıldığı çalışmalarda analiz sürecinde istatistiksel analiz yöntemlerinin kullanılmıştır.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada, Türkiye ve yurt dışı adresli özel eğitimde serbest zaman becerileri ile ilgili 2000-2017 yılları arasında yapılmış olan çalışmaları; araştırma türü, yayımlandığı yer, yılı, araştırma yöntemleri, örneklem düzeyleri, örneklem sayıları ve veri analiz yöntemleri açısından incelenmiştir.

Araştırmada, 2000-2017 yılları arasında en çok makalenin *Developmental Medicine & Child Neurology* dergisinde yayınlandığı, bunu *International Journal of Disability, Development and Education*, *Physical & Occupational Therapy in Pediatrics* dergilerinin takip ettiği belirlenmiştir. İncelenen makalelerin 4'ünün Türkiye adresli dergilerde, 32'sinin ise yabancı dergilerde yayınlandığı görülmüştür. Bu durum Türkiye'deki ve diğer araştırmacıların çalışmalarını daha geniş bir okuyucuya sunma isteğinden kaynaklanabileceği söylenebilir. Ayrıca araştırmaların yıllara göre dağılımları incelendiğinde serbest zaman becerileri ile ilgili en çok 2009 yılında çalışma yapıldığı görülmüştür. 2009 yılını sırasıyla 7 çalışma ile 2006, 5 çalışma ile 2010 ve 4 çalışma ile 2005 yılları takip etmiştir. Çalışmaların 2005-2010 yılları arasında artış ve 2010 yılından sonra serbest zaman becerileri ile ilgili yapılan çalışmaların genel olarak azaldığı belirlenmiştir. 2005-2010 yılları arasında araştırmacıların rağbet gösterdiği bir çalışma alanı olan serbest zaman becerilerinin 2010 yılından sonra azalış göstermesinin nedeninin özel eğitimde farklı alanların ön plana çıkması ve araştırmacıların bu alanlara kaymış olabileceği düşünülebilir.

Bulgularda özel eğitim alanında serbest zaman becerileri ile ilgili yapılan çalışmalarda nicel ve nitel yöntemlerin ön planda olduğu görülmüştür. Nicel ve nitel yöntemleri tek denekli araştırma yöntemleri izlemiştir. Çalışmalarda nitel ve nicel yöntemlerin sıklıkla kullanılmasının nedenleri olarak nitel yaklaşımın daha esnek bir yapıya sahip olması ve genelleme amacının ön planda olmaması ve nicel yaklaşımların geniş örneklemlere ulaşma, zaman ve maliyet bakımından avantaj sağlaması gösterilebilir. Ayrıca çalışmalarda nicel yöntemlerde ölçeklerden nitel araştırma yöntemlerde günlüklerin ve görüşmelerden veri toplama aracı olarak sıklıkla yararlanıldığı belirlenmiştir.

Örneklem sayıları incelendiğinde çalışmaların 51 ve üstü aralığında gerçekleştirildiği ortaya çıkmıştır. Araştırma yöntemlerine göre örneklem sayıları incelendiğinde ise nitel araştırma yönteminin ağırlıklı kullanılmasına rağmen örneklem sayısının böyle olmasının nedeni nitel çalışmalar ile eşit sayıda çalışılan nicel araştırmaların örneklem sayılarının fazla olmasındandır. Bu sayıyı tek denekli araştırma yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalardan kaynaklı olarak 1-10 aralığında örneklem sayısı takip etmektedir. Serbest zaman becerileri ile ilgili yapılan çalışmalardan alan yazın derleme çalışmaları çıkarıldıktan sonra örneklem düzeylerini ağırlıklı olarak özel gereksinimli birey-

lerin oluşturduğu görülmektedir. Özel gereksinimli bireylerin tanı özelliklerini incelediğimizde en çok zihinsel yetersizlik, otizm spektrum bozukluğu, fiziksel yetersizlik gösteren bireylerden oluşan örneklemelerin seçildiği görülmektedir.

Araştırmada nicel çalışmalarda yaygın olarak istatistiksel analiz yöntemlerinden, nitel çalışmalarda istatistiksel, içerik, betimsel analiz yöntemlerinden, tek denekli çalışmalarda grafiksel analiz yöntemlerinden yararlanıldığı belirlenmiştir.

Özet olarak araştırmanın Türkiye ve yurt dışında özel eğitim alanında serbest zaman becerileri ile ilgili çalışmalarının eğilimlerini belirlemeye incelenen çalışma sayısı ve araştırma soruları açısından kapsamlı olduğu belirtilebilir. Araştırmada elde edilen sonuçların alanda gerçekleştirilen çalışmaların güçlü ve eksik yönlerinin görülmesinde yararlı olacağı ve gelecek çalışmalara yön vermede belirleyici bir kaynak olabileceği söylenebilir. Buna karşın araştırma sonuçlarının 2000-2017 yılları arasında tam metnine ulaşılabilen çalışmalarla sınırlıdır.

Kaynakça

- Aitchison, C. (2000). Young disabled people, leisure and everyday life: Reviewing conventional definitions for leisure studies. *Annals of Leisure Research*, 3(1), 1-20.
- Aitchison, C. (2003). From leisure and disability to disability leisure: Developing data, definitions and discourses. *Disability & Society*, 18(7), 955-969.
Doi: 10.1080/0968759032000127353
- Altundağ, M., Ural, M., Eratay, E. ve Aydoğan, Y. (2017). Yetersizliği olan ve olmayan okulöncesi çocuklara verilen seramik eğitimi ve uygulamaların değerlendirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 1-16.
- Aslan, Y. ve Eratay, E. (2009). Zihin engelli bireylere kumaş üzerine çizilen desene pul işleme becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 10(2), 15-34.
- Baş, T. ve Akturan, U. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

- Bayram, E. (2016). *Zihinsel yetersizliği olan ve olmayan ergenlerin boş zamanlarını değerlendirme biçimleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Braun, K. V. N., Yeargin-Allsopp, M. ve Lollar, D. (2006). Factors associated with leisure activity among young adults with developmental disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 27(5), 567-583.
- Brown, M. ve Gordon, W. A. (1987). Impact of impairment on activity patterns of children. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 68, 828-832.
- Brown, R. I., Brown P. M. ve Bayer, M. B. (1994). A quality of life model: New challenges arising from a six year study. D. Goode, (Ed.), *Quality of life for persons with disabilities* içinde (39-56). Cambridge, MA: Brookline.
- Bult, M. K., Verschuren, O., Gorter, J. W., Jongmans, M. J., Pişkur, B. ve Ketelaar, M. (2010). Cross-cultural validation and psychometric evaluation of the Dutch language version of the Children's Assessment of Participation and Enjoyment (CAPE) in children with and without physical disabilities. *Clinical Rehabilitation*, 24(9), 843-853.
- Bult, M. K., Verschuren, O., Jongmans, M. J., Lindeman, E. ve Ketelaar, M. (2011). What influences participation in leisure activities of children and youth with physical disabilities? A systematic review. *Research In Developmental Disabilities*, 32(5), 1521-1529.
- Caldwell, L. L. ve Gilbert, A. A. (1990). Leisure, health, and disability: A review and discussion. *Canadian Journal of Community Mental Health*, 9(2), 111-122.
- Çankaya, Ö. ve Eratay, E. (2012). Zihinsel engelli öğrencilere harosa örgü örme becerisinin öğretiminde eş zamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 11-34.
- Çay, E. (2017). *Zihinsel yetersizliği olan bireylere serbest zaman becerilerinin küçük grupla öğretiminde video ipucunun etkililiği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Çöl, G. (2015). *Özel gereksinimi olan çocukların boş zaman aktivitelerine katılımını etkileyen faktörler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Çuhadar, S. (2008). *Resimli etkinlik çizelgeleri ile sunulan öğretim sürecinin otistik özellikler gösteren çocukların serbest zaman becerilerini öğrenmeleri üzerindeki etkililiği*. Yayınlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Diken, İ. (Ed.). (2012). *Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim*. (6. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Eldeniz-Çetin, M. ve Çay, E. (2016). Zihinsel yetersizliği olan öğrencilere bowling becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(9), 441-455.
- Eratay, E. (2013). Effectiveness of leisure time activities program on social skills and behavioral problems in individuals with intellectual disabilities. *Educational Research and Reviews*, 8(16), 1437.
- Eripek, S. (2003). Zeka geriliği olan çocuklar. A. Ataman, (Ed.). *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş* içinde (153-173). Ankara: Günüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Fidler, G. S. ve Fidler, J. W. (1978). Doing and becoming: Purposeful action and self-actualization. *American Journal of Occupational Therapy*, 32, 305-310.
- Fischer, M. ve Barkley, R. (2006). Young adult outcomes of children with hyperactivity: Leisure, financial, and social activities. *International Journal of Disability, Development and Education*, 53(2), 229-245.
- Hayden, M. F., Lakin, K. C., Hill, B. K. ve Bruininks, R. H. (1992). Social and leisure integration of people with mental retardation in foster homes and small group homes. *Education and Training in Mental Retardation*, 27, 187-99.
- Heah, T., Case, T., McGuire, B. ve Law, M. (2007). Successful participation: The lived experience among children with disabilities. *Canadian Journal of Occupational Therapy*, 74(1), 38-47.
- Hilton, C. L., Crouch, M. C. ve Israel, H. (2008). Out-of-school participation patterns in children with high-functioning autism spectrum disorders.

American Journal of Occupational Therapy, 62(5), 554-563.

- Imms, C. (2008). Review of the children's assessment of participation and enjoyment and the preferences for activity of children. *Physical & Occupational Therapy In Pediatrics*, 28(4), 389-404.
- Ittenbach, R. F., Bruininks, R. H., Thurlow, M. L. ve McGrew, K. S. (1993). Community integration of young adults with mental retardation: A multivariate analysis of adjustment. *Research in Developmental Disabilities*, 14(4), 275-290.
- İlhan, L. (2009). Zihinsel engelli çocuğu olan anne-babaların çocuklarının özel eğitimleri sürecinde beden eğitimi ve spor etkinliklerine yaklaşımlarının değerlendirilmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 3(1), 38-48.
- Jessup, G. M., Cornell, E. ve Bundy, A. C. (2010). The treasure in leisure activities: Fostering resilience in young people who are blind. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 104(7), 419-430.
- King, G., Law, M., King, S., Rosenbaum, P., Kertoy, M. K. ve Young, N. L. (2003). A conceptual model of the factors affecting the recreation and leisure participation of children with disabilities. *Physical & Occupational Therapy in Pediatrics*, 23, 63-90.
- King, G. A., Law, M., King, S., Hurley, P., Rosenbaum, P., Hanna, S., Kertoy, M., Rosenbaum, P. ve Young, N. (2004). *Children's assessment of participation and enjoyment and preferences for activities of kids*. San Antonio, TX: PsychCorp.
- King, G., Law, M., Hanna, S., King, S., Hurley, P., Rosenbaum, P., Kertoy, M. ve Petrenchik, T. (2006). Predictors of the leisure and recreation participation of children with physical disabilities: A structural equation modeling analysis. *Children's Health Care*, 35(3), 209-234.
- King, G., McDougall, J., DeWit, D., Petrenchik, T., Hurley, P. ve Law, M. (2009). Predictors of change over time in the activity participation of children and youth with physical disabilities. *Children's Health Care*, 38(4), 321-351.
- King, G., Petrenchik, T., Law, M. ve Hurley, P. (2009). The enjoyment of formal and informal recreation and leisure activities: A comparison of

- school-aged children with and without physical disabilities. *International Journal of Disability, Development and Education*, 56(2), 109-130.
- King, G., Law, M., Hurley, P., Petrenchik, T. ve Schwellnus, H. (2010). A developmental comparison of the out-of-school recreation and leisure activity participation of boys and girls with and without physical disabilities. *International Journal of Disability, Development and Education*, 57(1), 77-107.
- Kinney, V. B. ve Coyle, C. P. (1992). Predicting life satisfaction among adults with physical disabilities. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 73, 863-869.
- Köse, E. (2006). *Özel eğitim gereksinimi olan çocukların gelişimine seramik eğitiminin etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kurt, O. (2006). *Otistik özellikler gösteren çocuklara zincirleme serbest zaman becerilerinin öğretiminde sabit bekleme süreli öğretimin ve eş zamanlı ipucuyla öğretimin gömülü öğretimle sunulmasının etkililik ve verimliliklerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Law, M., King, G., King, S., Kertoy, M., Hurley, P., Rosenbaum, P., Young, N. ve Hanna, S. (2006). Patterns of participation in recreational and leisure activities among children with complex physical disabilities. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 48(5), 337-342.
- Lyons, R. F. (1993). Meaningful activity and disability: Capitalizing upon the potential of outreach recreation networks in Canada. *Canadian Journal of Rehabilitation*, 6(4), 256-265.
- MacDonald, R., Clark, M., Garrigan, E. ve Vangala, M. (2005). Using video modeling to teach pretend play to children with autism. *Behavioral Interventions*, 20(4), 225-238.
- Majnemer, A., Shevell, M., Law, M., Birnbaum, R., Chilingaryan, G., Rosenbaum, P. ve Poulin, C. (2008). Participation and enjoyment of leisure activities in school-aged children with cerebral palsy. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 50(10), 751-758.

- Majnemer, A. (2009). Promoting participation in leisure activities: Expanding role for pediatric therapists. *Physical & Occupational Therapy in Pediatrics*, 29, 1-5.
- McManus, V., Corcoran, P. ve Perry, I. J. (2008). Participation in everyday activities and quality of life in pre-teenage children living with cerebral palsy in South west Ireland. *BMC Pediatrics*, 8(1), 50-60.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2006). *Milli Eğitim Bakanlığı özel eğitim hizmetleri yönetmeliği*.
https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_10/10111226_ozel_egitim_hizmetleri_yonetmeliği_son.pdf
- Morrison, R. S., Sainato, D. M., Benchaaban, D. ve Endo, S. (2002). Increasing play skills of children with autism using activity schedules and correspondence training. *Journal of Early Intervention*, 25(1), 58-72.
- Orlin, M. N., Palisano, R. J., Chiarello, L. A., Kang, L. J., Polansky, M., Almasri, N. ve Maggs, J. (2010). Participation in home, extracurricular, and community activities among children and young people with cerebral palsy. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 52(2), 160-166.
- Parmenter, T. R., Cummins, R., Shaddock, A. J. ve Stancliffe, R. (1994). The view from Australia: Australian legislation, service delivery, and quality of life. D. Goode, (Ed.), *Quality of life for persons with disabilities* içinde (75-102). Cambridge, MA: Brookline.
- Schleien, S., Green, F. ve Heyne, L. (1993). Integrated community recreation. M. Snell, (Ed.), *Instruction of students with severe disabilities* içinde (526-555). New York: MacMillan.
- Shikako-Thomas, K., Dahan-Oliel, N., Shevell, M., Law, M., Birnbaum, R., Rosenbaum, P., Poulin, C. ve Majnemer, A. (2012). Play and be happy? Leisure participation and quality of life in school-aged children with cerebral palsy. *International Journal of Pediatrics*.
Doi: 10.1155/2012/387280
- Simpkins, S. D., Ripke, M., Huston, A. C. ve Eccles, J. S. (2005). Predicting participation and outcomes in out-of-school activities: Similarities and differences across social ecologies. *New Directions for Youth Development*, 105, 51-69.

- Solish, A., Perry, A. ve Minnes, P. (2010). Participation of children with and without disabilities in social, recreational and leisure activities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 23(3), 226-236.
- Voorman, J. M., Dallmeijer, A. J., Schuengel, C., Knol, D. L., Lankhorst, G. J. ve Becher, J. G. (2006). Activities and participation of 9-to 13-year-old children with cerebral palsy. *Clinical Rehabilitation*, 20(11), 937-948.
- Vuran, S. (2008). Empowering leisure skills in adults with autism: An experimental investigation through the most to least prompting procedure. *International Journal of Special Education*, 23(1), 174-181.
- Wolery, M. R., Bailey, D. B. ve Sugai, G. M. (1988). *Effective teaching: Principles and procedures of applied behavior analysis with exceptional students*. Boston: Allyn & Bacon.
- Yalon-Chamovitz, S., Mano, T., Jarus, T. ve Weinblatt, N. (2006). Leisure activities during school break among children with learning disabilities: Preference vs. performance. *British Journal of Learning Disabilities*, 34, 42-48.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Zhang, J., Cote, B., Cihen, S. ve Liu, J. (2004). The effect of a constant time delay procedure on teaching an adult with severe mental retardation a recreation bowling skills. *Physical Educator*, 61(2), 63-74.
- Zijlstra, H. P. ve Vlaskamp, C. (2005). Leisure provision for persons with profound intellectual and multiple disabilities: Quality time or killing time? *Journal of Intellectual Disability Research*, 49(6), 434-448.